

6 МАЪНАВИЯТ

Абдулла Авлоний илмнинг жамият тараққиётидаги ролини яхши тушунади. Шунинг учун ҳам у ёшларни илм сирларини билишга, ҳодисалар моҳиятини ечишга, китоб мутолаа қилишга чақиради. Унинг фикрича, илм агар жамият манфаатига хизмат қилмаса, халқ фаровонлиги йўлида қўлланмаса, у ўликдир.

Адиблар хиёбонидаги ўйлар

УЛУГ` МАЪРИФАТПАРВАР ВА МИЛЛАТ ВИЖДОНИ

Ахмадали АСҚАРОВ,
Низомий номидаги ТДПУ
профессори, академик

Уларгача бу заминда қадимдан яшаб келётган ўтроқ туркийзабон халқни тушуноқ кераклиги жуда моҳирона тазрифланган.

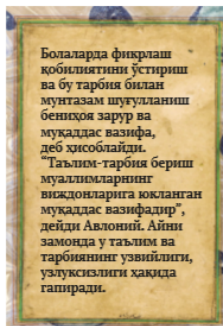
Ўзбек халқи Шайбоний ўзбекларини Моғоронунгизга кириб келмасдан 5 аср аввал Ўзбекистон ҳудудлари ва унга туташ вилоятларда халқ сифатида узил-кесил шаклланиб бўлган эди, саҳроий ўзбеклар Ғарбий Қорахонийлар давлати даврида ўзбек халқи тарихига қўшилган этнографик қатлам эди, холос. Бу қатлам номи совет ҳокимиятининг Урта Осиёда миллий чегаралаш сиёсати тўғрисида рус шарҳунослари томонидан ўзбек халқига берилган нрм бўлиб, баъзилар ўзбек халқи тарихи Ўзбекистон ССР ташкил топшишдан бошланган, деган тавъналар билан тарихий ҳақиқатни сохталаштиришга уринадилар. Жаҳидлар, Абдулла Қодирий ва Абдулла Авлоний тасавурида ўзбек халқининг тарихий илдизлари жуда чуқурдир.

Жаҳидлар кўтарган ўзликини англаш, миллат тилини асраш ва ривожлантириш, унинг адабий ва тарихий мероси асосида аҳоли қатламларини тарбиялаш миллатнинг вазифаси. Бу мақсад ва вазифа тарбия ва таълим орқали миллий сийбый уламатини чин қилган.

қилган адиб, жамоат эрбоби ва истеъдодли педагогидир. У ўзбек зиёлилари ичида биринчилардан бўлиб, ўзбек халқ театрини профессионал театрға айлантириш учун 1913 йилда "Турон" театр труппасини ташкил қилади. Мазкур труппа учун "Адвокатлик осоними?", "Пинак", "Икки муҳаббат", "Португолия инқилоби" каби драмалар ёзди. "Қотили Карима", "Уй тарбиясининг бир шакли", "Хиёнаткор оиласи", "Баъбахт келин", "Жаҳолат", "Ўликлар" каби сахна асарларини татарица ва озарбайжончадан таржима қилади.

Абдулла Авлоний 1917 йилдаги октябрь тўнтарышига қадар Туркистонда жуда катта иктимий-маърифий ишларни амалга оширган жаҳидлар ҳаракатининг кўзга кўринган намояндalarидан эди. У илгор зиёли кишилар қаторида театр томошалари ва матбуотдан тушган маблаглар ҳисобига дуневий илмларни ўқитадиган "Усули жаҳид", яъни янгила илгор усулдаги мактаблар очди ва бу мактабларда халқ болаларига ўзи дарс берди. Мактаб ўқувчилари, асосан, камбағал аҳоли фарзандлари бўлиб, ўйуе жиҳозлари — парта ва доскаларни ўз қўли билан ясади. Мактабнинг камбағал ўқувчиларини кийим-кечак, озиқ-овқат, дафтар-қалам билан таъминлаш мақсадида дўстлари қўмағида "Хайрия жамияти" ташкил этади ва бу жамиятга ўзи раислик қилади.

Абдулла Авлоний "Усули жаҳид" мактаблари учун тўрт қисмдан иборат "Адабиёт ёхуд миллий шеърлар", "Биринчи муаллим" (1912), "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" (1913), "Иккинчи муал-

катта аҳамиятга эга. Ўзбек педагогикаси тарихида Абдулла Авлоний биринчи марта педагогикага "Бола тарбиясининг фанқидир", деб таъриф берди.

Абдулла Авлоний бола тарбиясини нисбий равишда тўрт бўлимга ажратди: "Тарбиянинг замони", "Бадан тарбияси", "Фикр тарбияси", "Ахлоқ тарбияси".

"Тарбиянинг замони" бўлимида тарбияни ешиқдан бериш зарурлигини, бу ишга ҳамма — ота-она, муаллим, ҳукумат ва бошқалар жалб этилиши кераклигини таъкидлайди. "Тарбия бизлар учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё талабот ё ҳаёт — ё фароғат марса-

Авлоний инсонга ва унинг ақлига юксак баҳо беради: "Илм инсонларнинг мадори, ҳаёти, раҳбари нажотдир. Ҳар нарсга кўп бўлса, баҳоси арзон бўлув, аммо арз эса илм ва тақдир ба соясида қанча қўнайс, шунча қиммат-баҳо бўлув". Абдулла Авлоний "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобида илм тўғрисида бундай дейди: "Илм дунянинг иззати, охирагининг шарафатидур. Илм инсон учун гўлт олий, муқаддас бир фазилатдур. Эросон, илм бизга ўз ақл-волимизни ҳаракатимизни ойна каби кўрсатув. Эҳқимизни, фикримизни қилич каби ўтқуз қилув. ...Илмсиз инсон мевасиз дарахт қабудув... Бизларни жаҳолат қоронғилиқдан кўтқарув".

Адибнинг образли ифодасига кўра, илм бамисоли бодомнинг ичидида илғиз. Уни қўлга киритиш учун меҳнат қилиш, яъни чақиб, уни пўчқидан ажратиб олиш керак. Абдулла Авлоний илмнинг жамият тараққиётидаги ролини яхши тушунади. Шунинг учун ҳам у ёшларни илм сирларини билишга, ҳодисалар моҳиятини ечишга, китоб мутолаа қилишга чақиради. Унинг фикрича, илм агар жамият манфаатига хизмат қилмаса, халқ фаровонлиги йўлида қўлланмаса, у ўликдир. Абдулла Авлоний ўз илмини амалда қўллай оладиган кишиларга юксак баҳо беради, уларни доно инсонлар, деб атади. Абдулла Авлоний ўғлини мутафаккирлари каби ёшларни фойдали касб-ҳунар эгаллашга чақиради. Адиб бойлик кетидан қувечларнинг одамгарчиликка тўғри келмайдиган ишларини кўриб, улардан нафратланади. Авлоний ёшларни бойликка руҳу кўймасликка ундайди. Бойликка ўтқини бўлувга ўхшағайди. Алоппа меҳнатсиз